

Könyvismertetés

„Magyarország Régészeti Topográfiája” 3. kötet

Bakay Kornél—Kalicz Nándor—Sági Károly:

Veszprém megye régészeti topográfiája

A devecseri és sümegi járás

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. 289 l. 30 t. + 4 melléklet

Tizennyolc évig voltam Dunántúl egyik kisvárosának, Sümegnek lakója. S bár a városka rangja még az utóbbi évtizedben is csak kopott, mégis, távolról, némi nosztalgiával, ugyanakkor őszinte érdeklődéssel figyelem a hajdanával és mindennapjaival foglalkozó írásokat. Ez a magyarazata annak is, hogy vállalkoztam a Magyarország Régészeti Topográfiája 3. kötetének ismertetésére, azzal a kevésbé szerénynek tűnő, de igaz megállapítással megtoldva, hogy a szerzőkön kívül régészeink közül talán magam ismerem legjobban a tárgyaló vidéket, a devecseri és az egykori sümegi járást.

Kézbe véve a kötetet, külsőre semmiben sem különbözik az előző két kötettől. A belső címdalton ujdonság, hogy feltüntették a sorozatszerkesztő Patek Erzsébet nevét is (ezt korábban is meg kellett volna tenni!), viszont a kiadó újításaként elmaradt a kötet lektorainak felsorolása. Amíg az első, de különösen a második kötet bevezetése a munka készüléseinek műhelytitkaiba engedett bepillantani, nem hallgatván el a felmerülő nehézségeket sem, addig a 3. kötet ezt igencsak somnásan intézi el. E tény részben etikai oldala miatt hangsúlyozom ki. Ugyanis a 3. kötet terepbejárás munkáiban nemcsak a Balatoni Múzeum bevezetőben említett két munkatársa vett részt a szerzőkön kívül, hanem mások is. Így Torma István hosszabb, magam csak rövid ideig, bár ez a szövegből nem derül ki egyértelműen (pl. a Rigács 49/3. lh., 55. kép 1—3 sírleleteit mi gyűjtöttük be). Ugyancsak felhasználásra került Szám Anna régészhallgató szakdolgozata („A devecseri járás őskori lelőhelyei”), akinek nevét sem a terepbejárást végzők sorában nem találjuk, sem kéziratát a felhasznált irodalom jegyzékében. A legkevésbé elfogadható az a megoldás, hogy Szám munkájára lábjegyzetben „Szám Anna adata” módon hivatkozzunk, ugyanakkor, amikor más esetekben a már elfogadott formát (pl. *Bakay—Perjés, 1968.*) alkalmazzák. A devecseri járás majd minden községénél olvashatjuk Vathy Gábor adatszolgáltató nevét, aki viszont nem régész. Vathy a veszprémi Bakonyi Múzeum adattárának a devecseri járásra vonatkozó régészeti forrásait ellenőrizte a helyszínen, s gyűjtött esetenként újabb adatokat a múzeum régészeinek ellenőrzése alatt, azaz előkészítette a szakemberek gyorsabb helyszíni munkavégzését. Így a Vathy-féle adatok nem egy magánember közlései, hanem írásba foglalt, s múzeumi illetve intézeti adattárban őrzött helyszíni jegyzőkönyvek. E kiragadott példákkal illusztrálni szerettem volna, hogy egy-egy kötet bevezetését nem formálisnak kell tekinteni, hanem a kötet létrejöttének folyamatát, eredményeinek főbb vonásait összegező dolgozatnak, amelyben személy szerint, munkája súlya és fontossága alapján *mindenki* megkapja az őt megillető helyet. Hiszen nyilvánvaló, hogy csak *kollektív* összefogás hozhat létre olyan jellegű munkát, mint amilyen pl. a régészeti topográfia.

A bevezető után következő jelkulcs nem mindenben azonos az eddigi két kötetben megszokottal: újabb jel a fal, a ciszterna, a forrás (?), a kultikus jelek. Nem használják a bizonytalan jellegű leletnek a 2. kötetben bevezetett jelét (+), pedig gyakran találkozunk olyan tárggyal, amelyről nem dönthető el, hogy telepről vagy temetőből származik-e. Ugyancsak sajnálatos, hogy nem talált elismerésre a temető négysszöggel történő jelzése (□), ugyanis a körrel való jelzés könnyen

össztervezhető a telep jelölésével (○). A korszakbeosztásnál újabb jel a Kv (=koravaskor), az 1—2. kötetben már megszokott V helyett. Megváltozott a jel formája a földvár, kolostor, vár, tűzhely, tüzelőgödör esetében. Mindezt összegezve: ha a jelek alkalmazásánál nem járunk el következetesen, s az egyéni kezdeményező készségnek *minden* esetben teret engedünk, nem fogjuk elérni a jelek elismertetését (még kevésbé megtanulását) a szakemberek körében.

A „Forrásanyag és rövidítések” c. fejezet a terület szinte teljes régészeti irodalmát adja. Hiányolni való azonban itt is akad: nem találtam Ádám Iván: Adatok Sümegh történetéhez. Sümegi alreáltanoda 1876/77. és 1879/80. évi értesítője (a II. közlemény klny. formában 1880-ban önállóan is megjelent) munkáját. Ugyanígy a *Házibarád* c. lapot, amelynek minden egyes számában Darnay gyűjteménye gyarapodásáról és gyarapítóiról számolt be. Elmaradt Darnay számos dolgozata (v. ö. VMMK 2 (1964) 15—18.), közülük nem egy részletes első közlésnek számít. Bár a VMMK 8. kötetében megjelent cikkek közül kettőt is felsorolnak, az egykori Veszprém megye avar lelőhelyeiről adott összefoglalásom sajnálatos módon kimaradt, ugyanakkor szövegét felhasználják. Kumorovitz L. Bernát rendkívül fontos könyve (Veszprémi regeszták. Bp., 1953.) a források között nem szerepel, de legalább a lelőhelyleírásoknál értékesítették. Rosszabbul járt Molnár István, akinek Ádám Ivánról írott emlékeztését (VMMK 4. (1965) 5—16.) e fejezet említi, de a 60/8. lh.-nél már nem találkozzunk nevével. Itt kell rámutatnunk, hogy az irodalomjegyzék s a rövidítések nem egységesek. A 2. kötetben a leletmentő ásatások 1954 óta közreadott nyomtatott vagy rotaprintes szövegét egységesen *Rég. kut.*, illetve *Arch. Forsch.* (valamint év) megjelöléssel láttuk el. A 3. kötetben ismét visszatértek az 1. kötetben használt rövidítéshez, így a szokásos évi beszámolókat a *Bónis—Burger 1957*, *Burger 1963*, *1964* (a szövegben *Sz. Burger*), *Patay 1960*, *Thomas—Burger 1955*, illetve *Rég. Füz.* (pl. 14/3. lh.) címszók rejtik, ez utóbbinál viszont a feloldás hiányzik. Ugyanezt mondhatjuk el más közleményről is: *A Veszprémi vármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet Együttes Évi jelentése az 1903—1933 közötti évekből egységesen Évi Jel.* (valamint évszám) jelöléssel volt alkalmazva a 2. kötetben. A 3. kötetben *Laczkó 1912*, *1913*, *1931*, illetve *Rhé 1932* címszavak alá dobták szét, vagy pedig teljesen kiírják (15/10. lh.). Nem kerültek rövidítés alá a veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti adattárában őrzött kéziratok anyagok, mint az 1903-ban kibocsájtott kérdőpontokra beérkezett válaszok, Laczkó és Rhé jegyzőkönyvei, a régi szerzeményi naplók és a régészeti kataszter.

A kötet gerincét a devecseri és a volt sümegi járás községeinek régészeti lelőhelyei képezik. Az egyes lelőhelyek leírásakor a szerzők az első kötet elveit követték, ugyanis a lelőhely *földrajzi neve* nem szerepel kiemelten, mint a 2. kötetben. E módszer jogosságáról vagy elvetéséről a régészeti irodalom eddigi gyakorlata alapján lehetne vitatkozni. A 2. kötetben (éppen az 1. kötetet érintő észrevételek alapján, ld. Éri: VMMK 5 (1966) 381—391.) azt az elvet igyekeztünk megvalósítani, hogy az első lelőhely minden esetben az illető község középkori magjának régészeti meghatározását (település vagy templom) foglalja magában, kiegészítve a község múltjára

vonatkozó történeti adatokkal. Majd a belterület régészeti lelőhelyei kerülnek felsorolásra, s végül a külterületek. A 3. kötetben ilyen sorrendről nem beszélhetünk. Joggal kifogásolhatjuk azt az eljárást, hogy a község középkori múltjára vonatkozó történeti adatokat a lelőhelyek felsorolása után, *csillag alatt*, számozás nélkül hozzák (ld. Adorjánháza, Apácatorna, Bakonygyepes, Gyepükaján stb.). Pedig Apácatornán a templom (4/3. lh.) körül fektetett a falu, történetét is itt kellett volna elmondani. Gyepükaján esetében a szerző is utal arra, hogy a középkori falu a 18/1. lh.-lyel lehet azonos, a község történetét mégis a csillag után találjuk, ahol természetesen semmi jelzés nem mutatja, hogy ott középkori adat van.

A három kötetben megjelent templomfelmérések áttekintésekor figyeltem fel arra, hogy alaprajzok közlésében semmi egységesség nincs. Az 1. kötetben általában 1 : 500-as léptékben közölték őket, a 2. kötetben az 1 : 250 lépték mellett az arányosan kisebb és nagyobb léptékű rajzokat egyenlő számban találjuk meg. A 3. kötet talán a legegységesebb: az alaprajzokat 1 : 400-as léptékben közölték, kivéve a 11. (1 : 200), az 56. (1 : 500) és 81. (1 : 666) képeket. Ugyanezt az eltérést tapasztaltam a földvárak közlésénél is, ahol talán egyetlen azonos méretarányú közlés sincs. Ennek tudományos szükségességét (példaként „A magyarországi művészet története” immár negyedik kiadását hozom fel) már csak a következő kötetek szerkesztőinek figyelmébe ajánlhatom.

Jóval feltűnőbb az 1—2. kötetekhez képest, hogy a 3. kötetben a közölt régészeti leletanyag megnövekedett. Amíg az 1. kötetben 49 (felmérések, alaprajzok), a 2. kötetben 61 (a felmérések mellett tárgyrajzok is), addig a 3. kötetben 87 szövegközi képet találunk. Ebből 51, jobbára táblaméretű képen történt meg a terület régészeti anyagából a jellemzőbbek közlése. Az 1. kötetben a régészeti leletanyag kizárólag a kötet végén, korszak szerinti csoportosításban volt közölve, valamennyi rajzban. A 2. kötetben a hasonló elrendezésű rajzos táblák mellett fényképen is közöltek leletanyagot, sőt a lelőhelyleírások között is feltűnik egy-egy *leletgyűttes* rajzos közlése (15 alkalommal), a vonatkozó szövegrész mellé tördelve. A 3. kötetben a rajzos táblák a kötet végéről a szöveg közé kerültek, helyüket a lelőhelyek sorrendjéhez szedett fényképes táblák foglalták el. Kőnyebbé vált-e ezzel a kötet kezelhetősége? A gyakorlat alapján azt kell mondanunk, hogy nem. Ugyanis egy-egy táblára általában nem egy-egy lelőhely, sőt nem egy-egy község leletanyaga került. Pl. az Ajka 2/3. és 2/13. lh.-ek anyagát a 21., 23., illetve a 27., *oldalakon* írják le, a tárgyakat 7 községgel hátrább, a 43. *oldalon* találjuk meg, a 6. képen. A góganfai 17/5. lh. leírása a 92. *oldalon* található, a tárgyak a 13. képen, az 56. *oldalon*, 7 községgel előbb. Különböző lelőhelyek régészeti anyagának összevonása egy táblára azt eredményezi, hogy különböző korszakok leletei keverednek a lelőhelyek sorrendjében. Pl. a 22. képen középkori kerámia, bronzkorvégi cserepek, ismét középkori, majd újkőkori, korabronzkori és római edénytöredékek következnek egymás után. A közlés e fajta módszerével — véleményem szerint — nem segítjük elő a topográfiai kötetek megszerkesztését. Ugyanis amíg korábban a kutatóknak elég volt munkájához a szövegvegi táblákból az őt érdeklő korszak anyagát, valamint a szövegközi képek jegyzékét átnézni, most kénytelen az egész kötetet átlapozni, jól figyelve a táblákra, mert különben az őt érdeklő darab észrevétlenül megbúvik. Sőt, a 3. kötet magyar, valamint idegen (német) nyelvű tábla- és képmagyarzata sem segít, mivel a szövegből hiányzik a korszak megnevezése. Egy magyarul tudó még a lelőhely leírásából ki tudja silabizálni a szerzők által adott kormeghatározást, de joggal hiszem, hogy egy idegennek semmit sem mond a *Gyepükaján, Fundort 18/4.* megfogalmazású képszöveg. Több esetben még egy lelőhely anyagát sem sikerült egy helyen közölni: a csabrendeki 10/7. lh. leleteit a 13., és a 22. képen, az 56., illetve a 71. oldalon találjuk meg. Éppen tudományunk szakosodása miatt szükséges, hogy maradjunk meg a kötetvegi rajzos tábla (kép) korszakok szerinti csoportosításban történt közlésénél, a szöveg közé tördelni képekké pedig csak egy-egy lelőhely korszakoként is különválasztott leletanyagát közöljük, feltüntetve mindenütt szavakkal is a kormeghatározást, különösképpen az idegennyelvű szövegben.

A kötet egészét érintő megjegyzéseket két megfigyeléssel szeretném zárni. A 2. kötetben megkíséreltük, hogy a nagy terjedelmű, több korszak leleteinek leírását tartalmazó lelőhelyek esetében a korszak jelzését a vonatkozó helyre tettük, nem pedig a leírás elejére. A 3. kötet nem élt ezzel az újítással, aminek következtében a kutatóknak végig kell olvasni a lelőhelyről írott teljes szöveget, hogy az őt érdeklő korszak vagy tárgy leírását megtalálja. A másik megjegyzésem a leletek *szórvány* megjelöléséből fakad. Lássunk néhány példát: a kispirti 31/4. lh.-en kb. 200×40 m-es területen kormeghatározásra alkalmatlan őskori cserepek és kevés Árpád-kori cserepet gyűjtöttek. Az Árpád-kor „telep”, az őskor „szórvány” megjelölést kapott, pedig minden bizonyval őskori települést fedeztek fel. Ugyancsak szórvány a kisszőlői 32/3. lh., ahol a cserepek mellett tűzhelyet is találtak, vagy a kiscsörszi római kőházról felszínre került cserepek (28/1. lh.). Veszprémpinkócon (62/2. lh.) miért kapott szórványjelzést egy 100×70 m-es kiterjedésű település, ahol a terepbejáró szerint „sok jellegtelenségek és középkori cserepet forgatott fel a szántás”. Ha a település jelét kizárólag ásatással igazolt, vagy mélyszántással teljesen tönkretett lelőhelyekre alkalmazuk, akkor már eleve megkérdőjelezzük annak a lehetőségét, hogy a topográfiai kötetek alapján egy-egy nagyobb terület (pl. Veszprém megye) összefoglaló településtörténeti értékelését elvégezheszük bármelyik korszakra vonatkozóan.

Az egyes lelőhelyek áttekintésekor az ismertető az őskori és a római kori emlékekről komoly megjegyzést nem tehet, mert úgy érzi, kevésbé járatos e korszakokban. Így biztonossággal a népvándorlás-, honfoglalás- és a magyar középkor emlékeiről szólhat, s csak itt-ott a többről. Lássuk tehát észrevételeinket a lelőhelyek sorrendjében.

Adorjánháza: Egeralja határában a Katyor dűlőben Nagy László 1934. évi próbaásatása kőkori (neolit) telephelyt tárt fel (*Veszprémi Hírlap*, XLII. (1934) 35. sz.), leletei a VBM-ba kerültek. A hivatkozott forrást a szerzők ismerték (ld. Csögle, 11/7. lh.), a fenti lelőhely említése mégis elmaradt. — *Ajka:* Az *Ila-Kovacsics 1964.* és *Páky 1942.* munkájában olvasható adatok bőséges újraközlése helyett topográfiailag értékesebb lett volna megemlíteni az ajkai nemesek és a lövöldi kartauziak között 1370—1470 között folyt birtokper, birtoklástörténetileg pedig megemlíteni, hogy mindkét Ajka 1515-től a kartauziaké. Ugyanígy *Borszörökök 1531—1554* között, Kislőd pedig 1378-tól a kolostor birtoka. — *Borszörökök:* a 9/3. lh.-nél az 1552-es évszám 1522-re javítandó (*Koppány 1967.* 145.). 9/4. lh.: az elpusztult középkori falu neve nem Dész, hanem Dészháza; a 9/14. lh. jó példája annak, hogyan lehetséges egy helyen a faluról és templomáról szóló adatokat tárgyalni. Viszont elmaradt a zárójelbe tett templom jelzés, míg a Kamond 23/14. lh.-nél pusztán írásos adatra is kitétek a templom jelet. A borszörökői templom adata mellől hiányzik az ugyanott fekvő középkori Sz. Mária kápolna említése (ld. *Koppány 1967.* 125.). — *Csabrendek:* A 10/16. lh. lemaradt a községterképről. E lelőhelyen a közölt függőpár mellett egy másik, áttört művű, koronggal díszített függőt is találtak (*Tapolca és Vidéke*, 1901. 19—20. sz.); a csillag után elmaradt a honfoglalások sűrű jelzése (M); a sümegi Kisfaludy Emlékmúzeumban őrzött eredeti Darnay-leltárkönyvek szerint a Bogayy-kertből (10/12. lh., ma: plébánia kert) hullámos vonaldiszítésű sárga bögre került elő (ltsz.: 5984.); a leltárkönyv kerek bélyeggel ellátott, vonaldiszítésű (ltsz.: 5987.), és ösörös, hullámvonalas díszített (ltsz.: 5990.) bögréket is említ, a csillag alatt nem találta ismertetésüket. Kár volt csillag alá tenni az avar kengyelpárt, ugyanis Darnay közleményéből kiderül, hogy az urnatemető (10/3—4. lh.) felett mintegy 20 m²-es területet kutattott meg, majd „a lelőhelytől néhány méterre” találta meg a két kengyelvasat (*Darnay 1893.*). A ltk. szerint a kengyelpár „kék edzésű” (ltsz.: 10.612-3), tehát származhat hamvasztásos sírból. — *Csögle:* 11/7. lh.: Vathy Gábor helyszíni szemléje során a halomsírokból származó két karperccet gyűjtött, amelyek a VBM-ban vannak; a Homoki-dűlőben Nagy László római alapfalakat figyelt meg (*Veszprémi Hírlap*, XLII. (1934) 35. sz.). — *Doba:* 15/10. lh.: a szerző szerint Szentmártonfalunak régészeti nyoma nincs. *Koppány 1967.* 144. oldalon (16. kép) közli a helyesen Szentmártonföldre nevű falu Árpád-kori templomának alaprajzát!; Doba múltja egy mondatban csillag alatt szerepel. *Koppány 1967.* 128. oldalon és a 8. képen adja góikus templomának történetét és alaprajzát! — *Gyepükaján:* a helyi hagyomány szerint a róm. kat. templom előtti szögletes kő római kori sírkő. — *Iszkáz:* A Felső-(Egyházás-) és Közép-(Kápolnás-) Iszkáz között, tőlük kissé K-re állott *Tóháza* területe mind a terepbejárásból, mind a felsorolásból kimaradt; csillag alatt említik, hogy Középiszkáz helye a Szilvási-dűlőben kereshető. Vajon a terepbejárás igazolta-e a feltételezést? — *Kamond:* 23/10. lh.: a római sírkő közelében nagybronzkorból álló éremleletet találtak, a pénzék Újhelyi Gábor péti festőművész tulajdonában vannak. Ezt azért említ meg, mert az 55/5. lh.-nél Újhelyi magángyűjteményére hivatkoznak. — *Káptalanfa:* 25/1. lh.: elmaradt Pesty adata, mely szerint „Sárosfői pusztán a régi templom alapkövein felül levő falak maradványai most is igen láthatók.” Így természetesen hiányzik a templom jelzése is. — *Kispirt:* a csillag alatti szövegből nem derül ki, hogy vajon utána néztek-e, s ha igen, miért nem lehetett meghatározni Molnár János kispirti lakos földjét, ahol egy germán arany csatot találtak. — *Magyarpölány:* 35/1. lh.: a sírlelet nem római kori, s nem 7—8 éve találták. Ugyanis Gerevich Tibor közöl Borsat pu.-ról egy ereklyetartó keresztet (Magyarország románkori emlékei. Bp., 1938. 210., a kereszt fényképével), amelyet 1935-ben szántás közben lettek. Az adatközlő által említett „kereszt alakú fémtárgy” azonos lehet ezzel a

XI. századi ereklyetartó keresztel, amely sajnálatosan kimaradt a kötetből; 35/4. lh.: kár volt elhagyni, hogy Endréd falu Márkó határába történő helyezése is felmerült már a szakirodalomban (ld. MRT 2., 31/11. lh.); 35/5. lh.: a templom Szt. János tiszteletére volt emelve (Koppány 1967. 135.); az *Ila-Kovacsics 1964.* műben Magyarpolány területére lokalizált Udvardi falu említése elmaradt. — *Nemes-hany*: 41/1. lh.: Pesty szerint Hanynak és Szentgyörgynek külön-külön volt temploma, „a két templomnak alapkövet most is ássák ki, a jelenlegi róm. kath. templom falai is ennek falaiból épültek.” Bár Szentgyörgy (41/2. lh.) templomát meg is találták a terepbejárás során, a templom jelzés helyére mégis fal jelzés került. — *Nosztop*: 42/5. lh.: Koppány: 1967. 136. szerint mindkét Bogdánynak volt temploma, egyik Szt. Katalin, a másik Sz. Mária tiszteletére szentelve; 42/8. lh.: Bece templomát Szt. Péter tiszteletére szentelték (Koppány 1967. 124.). — *Nyírád* 43/20. lh.: elmaradt Pesthy közlése, mely szerint „Gelencsér erdő egy dombon, mellyen több épületromok vagynak”. Ugyancsak nála olvashatjuk, hogy „Kisszálas, szántóföld, e téren mintegy 30 évvelkel előbb, víz lecsapolására épített árokásás alkalmával több, nagy cserépedények szinte cserépföldével találtattak, melyekben csont és hamu volt.” Az adat azonosítása és említése elmaradt; — *Óhid*: a sümegi Darnay ltk. szerint „vércsatornával ellátott nyelnyújtványos nagy vaskész” (ltsz.: 11. 155.) Óhidról, a Marcal medrétől került ki, s állítólag a régi középkorból való. — *Padragkút*: 47/9. lh.: az avarkori bögre ltsz.-a elmaradt; 47/11. lh.: az 1109-ből származó veszprémi völgyi oklevél több kiadását ismerjük, s ugyancsak megtörtént helyneveinek helyhezkötése is (ld. a MRT 2. kötetében az 51/9a. lh.-nél idézett irodalmat). Ezért nem szerencsés a „Györfly György adata” jellegű hivatkozás. — *Somlóvásárhely*: 52/6. lh.: a kolostor a történészek véleménye szerint Szent István alapítása (ld. Vajay Szabolcs: Géza nagyfejedelem és családja. *Székesfehérvár Evszázadi*, 1 (1967) 81—82.). Ennek közlése talán fontosabb lett volna *Páky 1942.* vonatkozó részeinek újraközlésénél; 52/18. lh.: A szövegből nem derül ki, miért közölték a barokk jellegű Szt. Margit kápolna alaprajzát. Koppány 1967. 142. szerint — ahol az alaprajz első közlése is történt — a kápolna elődje már 1511-ben állt. — *Somló-hegy*: a közölt leletanyag valamennyi korjelzése elmaradt. — *Sümege*: 54/4. lh.: a középkori templom minden bizonnyal a mai plébániatemplom helyén állt. Vízvezeték építés alkalmával 1949—52 között a templom körüli temetőt is megbolygatták; 54/— lh.: a 73. kép 9. alatt közölt kengyel nem a sümegei avar kengyel. Ugyanis sem leírása (pl. hurkos fülű), sem a Hampelnél közölt rajza (amire hivatkoznak) nem egyezik az itt adott képpel; 54/29. lh.: a 8. jegyzetben megadott oldal- és regesztszámon sem az egyház, sem a titulusa nincs említve. — *Sümegecséhi*: 55/3. lh.: a római sír előkerüléséről a *Sümege és Szt. Grót* c. lap 1927. évi 33. száma adott hírt „Római sírlelet Sümegecséhin” címmel. — *Szentimrefalva*: 58/1. lh.: Kár, hogy az edény ltsz.-a helyett KBM Kiállítás szerepel a 6. jegyzetben. — *Szóc*: 59/3. lh.: a 76. kép nem a szóczi templom alaprajza, hanem a Szóc-dabasinak ismert, de a sáskai határába eső dabasi romé (v. ö. MRT 1., 41/4. lh.). Bizonyítja ezt a 30. t. 4. alatt közölt szóczi templomfotó is! — *Tuskevár*: 60/8. a 24. t. 3. alatt fényképen közölt kőtábla szövege nincs a leírásban feloldva és a kolostor építéstörténetéhez kapcsolata megmagyarázva. Az itt, a kiállításon bemutatott és a 23. táblán közölt faragványanyag publikálatlan, a lelőhely ismertetésénél a köemlékekről nem esik szó, külön jelzést sem kaptak. A szöveges írás és az illusztráció között hiányzik az összefüggés, pedig a szép faragványok építéstörténeti szempontból következtetések levonására alkalmasak volnának. A 23. tábla 4. kép alatti faragványtöredékek egyébként az apácatornai (4/3. lh.) templomból valók, ott ezt nem említik. — *Zalagyömörő*: 67/5. lh.: Nyírlak 1370-ben nem nemesi névben tűnik fel. A kéziratot Holub helyett helyesebb lett volna itt *Kumorovitz 1953.* 662. regesztáját idézi, mely szerint Nyírlak Zenthgerolth-i Fülöp fia László és Miklósfia Péter mesterek birtoka.

A kissé hosszúra nyúlt ismertetés végéhez közeledve, joggal merül fel az olvasóban, vajon értékes lehet-e az a munka, amelyről ennyi „negatívumot” lehetett írni? A leghatározottabban kell erre azt válaszolnom, hogy igen, a felsoroltak ellenére is nagyon értékes munkának tartom a MRT 3. kötetét. Ehhez természetesen tudnunk kell azt is, hogy mindkét járás a keszthelyi, illetve a veszprémi múzeumoknak amolyan „mostohagyermekként” kezelt gyűjtőterülete volt, ahol csak igen sürgős esetben fordult meg — akkor is csak 1—2 napra — a szakember. Erről a régészeti szintre „terra incognita”-nak nevezhető területről ad most első ízben hiteles képet a MRT. 3 kötet. Hogy ismertetésemben mégis a vitatható kérdéseket, megfogalmazásokat, néha téves adatokat emeltem ki, azt több okból tettem. Egyrészt szerettem volna a felhívni leendő kötetek szerkesztőinek a figyelmét arra, hogy a további topográfiai köteteknél a régészeti anyag, ne pedig az egyénieskedő szándék hozzon új színt. Ne rendezzünk topográfiai vitát (VMMK 5 (1966) 381—391.), ha a vita tanulságait nem vesszük figyelembe. Legyen erőnk a rosszabb megoldást elvetni akkor is, ha az alapötlet nevünkkel van fémjelvezve. Éppen a félreértések elkerülése végett tegyük mindenki számára hozzáférhetővé a topográfia szerkesztési illetve írói szabályzatát ugyanúgy, mint ahogy ezt a közelmúltban az *Acta Archeologica* vagy a *Fontes Archaeologici Hungariae* tette tájékoztatójában illetve körlevélben. Bizonyos vagyok benne, hogy a közzététel után az ismertetést író számára a szerkesztési elvek nem képezhetnék vita tárgyát.

Másrészt éppen az erősebb kritikai értékeléssel szeretném megakadályozni téves adatok átkerülését a szakirodalomba, s egyben serkenteni a következő kötetek szerzőit arra, hogy körültekintőbb módon kerüljenek el néhány, példaként is felhozott buktatót.

Végül nem mulaszthatom el megemlíteni, hogy a kötet nagyon szép rajzai egységességükben és kivitelükben messze fölülmúlják mind az 1., mind a 2. kötet illusztrációit. Árpás Károly festőművésze az érdem. Ugyanakkor a Kartográfia Vállalat színes összesítő térképeinek színvonala e kötetnél sem emelkedett. Viszont köszönet illeti az Akadémiai Kiadót, amely a 2. kötet után szinte példátlan gyorsasággal jelentette meg a harmadikat, amelyet minél többször forgatva szeretnénk látni szakember és érdeklődő kezében egyaránt.

Németh Péter

TARTALOMJEGYZÉK

KEVE ANDRÁS—SÁGI KÁROLY JENŐ: Emlékezés Vönöczky Schenk Jakabra (1876—1945)	5
BANNER JÁNOS: Dr. Laczkó Dezső emlékezete	23
PETÁNOVITS KATALIN—TÖRŐ LÁSZLÓ: Veszprém megye néprajzi kutatásának 10 éves távlati terve	29
KÖRMENDY JÓZSEF: Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században	53
HORVÁTH JÓZSEF: Néprajzi és helytörténeti jellegű adatok a nagyvázsonyi úriszék irataiból	85
PÁKAY ZSOLT—SÁGI KÁROLY: A szőlőművelés hatása a Balatonkörnyék életére és településére	95
FÜZES MIKLÓS: Régészeti-növényntani megjegyzések Moór Elemér: A bor és szőlő c. cikkéhez	115
NAGYBÁKAY PÉTER: Veszprémi és Veszprém megyei céhzászlók, céhládák és egyéb céhjelvényes emlékek	127
NAGY LÁSZLÓ: A veszprémi tobakok	189
BARTÓCZ JÓZSEF: A veszprémi csutorások	241
ÉGETŐ MELINDA: Rézműves műhely a nagyvázsonyi Szabadtéri Néprajzi Múzeumban	269
MOLNÁR LÁSZLÓ: A városlódi kőedénygyár (1866—1950)	275
KATONA IMRE: Ismeretlen adatok a herendi porcelángyárról	303
PETÁNOVITS KATALIN: A sármelléki női viselet a századfordulótól napjainkig	315
SÁGI KÁROLY: A balatoni „fakutya”	347
TÓTH TERÉZ: Tóth József fafaragó — egy bakonyi pásztor — élete és művészete	359
BÉKEFI ANTAL: A bakonyi pásztorok zenei élete	383
SONKOLY ISTVÁN: Kodály 7 dallamlelete Bakonybélből	423
NYÉK SÁNDOR: Szájhagyománygyűjtés a Balaton mentén	431
SÁGI KÁROLY: Magyar néphagyományok a második világháború katonáinak tudatában	441
T. KNOTIK MÁRTA: Zászlók restaulásáról	457
SZAKÁLY FERENC: Könyvismertetés. „Magyarország Régészeti Topográfiája” 2. kötet	469
NÉMETH PÉTER: Könyvismertetés. „Magyarország Régészeti Topográfiája” 3. kötet	473

INHALTSVERZEICHNIS

A. KEVE—K. J. SÁGI: In memoriam von Jakob Vönöczky Schenk (1876—1945)	19
J. BANNER: In memoriam von Dr. Dezső Laczkó	27
K. PETÁNOVITS—L. TÖRÖ: 10 Jahre ethnographischer Perspektivplan des ungarischen Komitats Veszprém	49
J. KÖRMENDY: Holz- und Heckenkirchen auf dem Gebiet der Diözese Veszprém im XVIII. Jahrhundert	79
J. HORVÁTH: Volkskundlich und ortshistorisch gekennzeichnete Angaben aus dem Aktenmaterial des Patrimonialgerichts von Nagyvázsöny	93
ZS. PÁKAY—K. SÁGI: Die Auswirkungen des Weinbaus auf Leben und Siedungsverhältnisse des Volkes am Balaton	110
M. FÜZES: Archäo-botanische Anmerkungen zum Artikel „Wein und Trauben“ von Elemer Moór	125
P. NAGYBÁKAY: Zunftfahnen, Zunftlampen und andere Zunftzeichen-Denwürdigkeiten aus Stadt und Komitat Veszprém	180
L. NAGY: Die Tobaken aus der Stadt Veszprém	231
J. BARTÓCZ: Das Tschutora-Handwerk (Feldflaschendreichlerei) von Veszprém	263
M. ÉGETŐ: Kupferschmied-Werkstatt im Ethnographischen Freilicht-Museum von Nagyvázsöny	273
L. MOLNÁR: Die Steingutfabrik von Városlőd (1866—1950)	300
I. KATONA: Unbekannte Daten zur Geschichte der Porzellanfabrik von Herend	312
K. PETÁNOVITS: Wandel der Frauentracht in der transdanubischen Ortschaft Sármellék zwischen der Jahrhundertwende und heute	339
K. SÁGI: Der Balaton-Stuhlschlitten für Verkehr und Sport	356
T. TÓTH: József Tóth, der Holzschnitzer und Bakonyer Hirte. Sein Leben und sein künstlerisches Wirken.	382
A. BÉKEFI: Gesang und Musik aus dem Leben des Hirtenvolkes im Bakony-Gebirge	416
I. SONKOLY: Sieben Melodiefunde aufgezeichnet von Zoltán Kodály in Bakonybél	428
S. NYÉK: Der Balaton in Volksmund	440
K. SÁGI: Ethnische Besonderheiten im Bewußtsein ungarischer Soldaten des Zweiten Weltkriegs	456
M. T. KNOTIK: Die Restaurierung von Fahnen	468
F. SZAKÁLY: Buchbesprechung. Archäologische Topographie Ungarns, B. 2	469
P. NÉMETH: Buchbesprechung. Archäologische Topographie Ungarns, B. 3	473

TABLE DES MATIÈRES

A. KEVE—K. J. SÁGI: En commémoration de Jakab Vönöczky Schenk (1876—1945)	20
J. BANNER: A la mémoire de Dezső Laczkó docteur ès sciences	27
K. PETÁNOVITS—L. TÖRÖ: Plan décennal de recherches ethnographiques du département de Veszprém	50
J. KÖRMENDY: Églises en bois et à palissades sur le territoire du diocèse de Veszprém au XVIIIe siècle	80
J. HORVÁTH: Données relatives à la démographie et à l'histoire régionale, trouvées dans les fonds de la justice seigneuriale de Nagyvázsony	93
ZS. PÁKAY—K. SÁGI: L'influence de la viticulture sur le peuplement et sur la vie des habitants de la région du Balaton	111
M. FÜZES: Notes archéo-botaniques sur l'article „Le vin et le raisin” de M. Elemér Moór	125
P. NAGYBÁKAY: Bannières, lanternes et autres monuments ornés d'armes de corporation de la ville et du département de Veszprém	182
L. NAGY: Les „tobak” dans la ville de Veszprém	234
J. BARTÓCZ: Les gourdières de Veszprém	264
M. ÉGETŐ: Atelier dinandier au Musée d'Ethnographie en plein air de Nagyvázsony	273
L. MOLNÁR: La grèserie de Városlőd (1866—1950)	301
I. KATONA: Données inédites sur la porcelainerie de Herend	313
K. PETÁNOVTIS: Modifications du costume de femme à Sármellék, du tournant du siècle à nos jours	341
K. SÁGI: Le „chien en bois” de Balaton une forme spéciale de traîneau	357
T. TÓTH: József Tóth, sculpteur en bois: la vie et l'art d'un pâtre de Bakony	382
A. BÉKEFI: La vie musicale de pâtres de Bakony	418
I. SONKOLY: Sept trouvailles d'air de Kodály à Bakonybél	428
S. NYÉK: Traditions orales recueillies à l'entour du lac Balaton	440
K. SÁGI: Conscience de traditions populaires chez les soldats de la 2e guerre mondiale	456
M. T. KNOTIK: Restauration des drapeaux	468
F. SZAKÁLY: La topographie archéologique de Hongrie, vol. 2	469
P. NÉMETH: La topographie archéologique de Hongrie, vol. 3	473

СОДЕРЖАНИЕ

А. КЕВЕ—К. Е. ШАГИ: Памяти Якоба Вёнецьки Шенка (1876—1945) . . .	21
Ю. БАННЕР: Памяти д-ра Дежё Лацко	27
К. ПЕТАНОВИЧ—Л. ТЁРЁ: Перспективный план на десять лет по этнографическим исследованиям в комитате Веспрем	51
Й. КЁРМЕНДИ: Деревянные церкви, а также церкви с плетеными стенами на территории веспремского епископства в веке XVIII.	82
Й. ХОРВАТ: Материалы этнографического характера их архива надьявжоньского земского суда	94
Ж. ПАКАИ—К. ШАГИ: Влияние виноградарства на жизнь населения окрестностей Балатона	113
М. ФЮЗЕШ: Замечания археоботанического характера к статье Элемера Моора «Вино и виноградники»	126
П. НАДЪБАКАИ: Цеховые знамена, цеховые фонари, цеховые эмблемы и другие предметы, связанные с цеховой жизнью в городе и комитате Веспрем	185
Л. НАДЪ: Табаки в городе Веспрем	237
Й. БАРТОЦ: Веспремские изготовители фляг	266
М. ЭГЕТЁ: Медницкая мастерская в надьявжоньском этнографическом музее под открытым небом	273
Л. МОЛЬНАР: Варошлэдский фаянсовый завод	301
И. КАТОНА: Неизвестные сведения херендском фарфоровом заводе	313
К. ПЕТАНОВИЧ: Женская национальная одежда в Шармеллеке (с начала века до наших дней)	343
К. ШАГИ: Финские сани на балатонском льду	358
Т. ТОТ: Жизнь и творчество резчика по дереву — баконьского пастуха Йожефа Тота	382
А. БЕКЕФИ: Музыка баконьских пастухов	419
И. ШОНКОЛИ: Семь мелодий, записанных композитором Кодаем в Баконьбеле	429
Ш. НЬЕК: Собираение устных преданий в Прибалатонье	440
К. ШАГИ: Венгерские народные традиции в создании солдат второй мировой войны	456
М. Т. КНОТИК: Реставрация знамен	468
Ф. САКАЛИ: Рецензия на книгу «Археологическая топография Венгрии», том 2	469
П. НЕМЕТ: Рецензия на книгу «Археологическая топография Венгрии», том 3.	473

Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványai

VERÖFFENTLICHUNGEN DER DIREKTION DER VESZPRÉMER KOMITATSMUSEEN

- B. THOMAS EDIT—SZENTLÉLEKY TIHAMÉR: Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti kiállításában (1959) elfogyott
- EDIT B. THOMAS—T. SZENTLÉLEKY: Führer durch die archäologischen Ausstellungen des Bakonyer Museum in Veszprém (1959) vergriffen
- TIHANY. Vezető a múzeum kiállításához.—Führer durch das Museum von Tihany (1963) elfogyott—vergriffen
- VAJKAI AURÉL: Bakonyi ház (1963) elfogyott—vergriffen
- ÉRI ISTVÁN—VAJKAI AURÉL: Veszprém megye múzeumai (1963) elfogyott—vergriffen
- ISTVÁN ÉRI—AURÉL VAJKAI: Museen entlang des Balaton (1963) elfogyott—vergriffen
- TARNAY ZSUZSANNA—RÓZSA GYÖRGY: Batsányi János irodalmi munkássága és egykorú képmásai (1963) elfogyott—vergriffen
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 1. (1963)
- É. TAKÁCS MARGIT—PÉTER MÁRTA: Csikász Imre emlékkiállítás Veszprém (1964) elfogyott—vergriffen
- B. THOMAS EDIT: Baláca, freskó, stukkó, mozaik — Baláca, Fresko, Stuck, Mosaik (1964) elfogyott—vergriffen
- FEKETE GÁBOR: A Bakony növénytakarója—Die Pflanzendecke des Bakony-Gebirges (1964) elfogyott—vergriffen
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 2. (1964)
- B. THOMAS EDIT: A nagydémi lararium (1965)
- BORSOS MIKLÓS szobrászművész kiállítása (Tihany, 1965) elfogyott—vergriffen
- DR. TOMPA KÁLMÁN képzőművészeti gyűjteménye (Veszprém, 1965) elfogyott—vergriffen
- GORKA LÍVIA keramikus kiállítása (Keszthely, 1965) elfogyott—vergriffen
- PAPP JÓZSEF: A Bakony növényntani bibliográfiája — Botanische Bibliographie des Bakony-Gebirges (1965)
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 3. (1965)
- EGRY JÓZSEF festőművész emlékkiállítása (Tihany, 1966) elfogyott—vergriffen
- BALATONI NYÁRI TÁRLAT (Keszthely, 1966) elfogyott—vergriffen
- VASS ELEMÉR festőművész emlékkiállítása (Veszprém, 1966) elfogyott—vergriffen
- REISSMANN KÁROLY MIKSA festőművész emlékkiállítása (Veszprém, 1966) elfogyott—vergriffen
- TAPFER DEZSŐ: A Keleti-Bakony madárvilága — Die Vogelwelt aus dem Ost-Bakony-Gebirge (1966) elfogyott—vergriffen

- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 4. (1965)
- BÍRÓ JÓZSEF: Hajók a Balatonon. Hajózástörténeti kiállítás a tihanyi múzeumban (1967) elfogyott — vergriffen
- BENE GÉZA festőművész emlékkiállítás (Tihany, 1967)
- GÁBORJANI SZABÓ KÁLMÁN festőművész emlékkiállítás (Veszprém, 1967)
- LIPTÁK GÁBOR: Jókai Balatonfüreden (1967 II. kiadás) elfogyott — vergriffen
- BALATONI ALMANACH, mai magyar költők versei a Balatonról (1967)
- BENDEFY LÁSZLÓ: A Bakony hegység geokinetikai viszonyainak földkéregszerkezeti vonatkozásai — Die Rolle der Geokinetik bei der Erforschung der Erdkrustentstruktur im Bakony-Gebirge (1967)
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 5. (1966)
- RIPPL-RÓNAI JÓZSEF festőművész emlékkiállítás (Tihany, 1968)
- M. BUCZKÓ EMMI: Geomorfológiai kutatás és térképezés Balatonfüred környékén. — Geomorphologische Erforschung und Kartierung in der Umgebung von Balatonfüred (1968)
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 6. (1967)
- LIPTÁK GÁBOR: Jókai Balatonfüreden III. kiadás (1969)
- SÁGI KÁROLY (szerk.): Vezető a keszthelyi Balatoni Múzeum kiállításához (1969).
- VÉRTES LÁSZLÓ: Őskori bányák Veszprém megyében (1969)
- LIPTÁK GÁBOR: A két Kisfaludy (1969)
- TEMESVÁRY FERENC: Díszfegyverek a főúri kincstárakból (Tihany, 1969) elfogyott — vergriffen
- AMERIGO TOT szobrászművész kiállítás (Tihany, 1969) elfogyott — vergriffen
- KOKAS IGNÁC festőművész kiállítás (Keszthely, 1969) elfogyott — vergriffen
- ORLAI PETRICH SOMA emlékkiállítás (Pápa, 1969) elfogyott — vergriffen
- A SZIGLIGETI ARBORÉTUM MONOGRÁFIÁJA I. (Veszprém, 1968)
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 7. (1968)
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 8. (1969)
- B. THOMAS EDIT: Pannóniáról — Kultur und Kunst Pannoniens (Tihany, 1970) elfogyott — vergriffen
- RICHARD BRIGHT utazásai a Dunántúlon, 1815 (1970)
- MARTYN FERENC festőművész kiállítás (Tihany, 1970)
- KEVE ANDRÁS: A Keszthelyi-hegység és a Kisbakony madárvilága — Das Vogelleben des Keszthelyer Gebirges und des Kleinen Bakony (1970)
- KEVE ANDRÁS—SÁGI KÁROLY JENŐ: Keszthely és környékének madárvilága — Die Vogelwelt von Keszthely und ihre Umgebung (1970)
- VAJKAI AURÉL: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében — Veszprém (1970)
- VAJKAI AURÉL: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében — Tihany (1970)
- VAJKAI AURÉL: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében — Nagyvázsony (1970)
- VAJKAI AURÉL: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében — Bakonybél (1970)
- KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK VESZPRÉM MEGYÉBEN 1945—1970 (Veszprém, 1970) elfogyott — vergriffen
- UDVARDY ERZSÉBET festőművész kiállítás (Tihany, 1970)

- KATONA LÁSZLÓ plakátkiállítása a Bakonyi Múzeumban (1970)
- XII. VESZPRÉM MEGYEI ŐSZI TÁRLAT (Veszprém, (1970)
- XIII. VESZPRÉM MEGYEI ŐSZI TÁRLAT (Veszprém, (1971) elfogyott—vergriffen
- ELSŐ BALATONI KISPLASZTIKAI BIENNÁLE (Keszthely, 1971) elfogyott—vergriffen
- VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 9. (1970)
- BORSOS JÓZSEF emlékkiállítás a Bakonyi Múzeumban (Veszprém, 1971) elfogyott—vergriffen
- EGRY JÓZSEF festőművész alkotásaiból új szerzeményi kiállítás (Veszprém, 1971)
- BÍRÓ JÓZSEF: Hajók a Balatonon. Hajózástörténeti kiállítás a tihanyi múzeumban. II. jav. és bőv. kiadás (1971)
- ÉPÍTŐ SZÁZADOK. Dobos Lajos műemlékfotói a tihanyi múzeumban (1971) elfogyott—vergriffen
- GÁBRY GYÖRGY: Évszázadok hangszerei—Instrumente der Jahrhunderte. A Magyar Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményéből rendezett kiállítás a tihanyi múzeumban (1971)
- MITHAY SÁNDOR: Vezető a pápai Helytörténeti Múzeum kiállításához (Pápa, 1971)
- NAGYBÁKAY PÉTER: Céhek, céhemlékek Veszprém megyében (Veszprém, 1971)
- RÓMER FLÓRIS: A Bakony, III. szemelvényes kiadás. Szerk. és válogatta: Éri István (Veszprém, 1971)
- PAPP JÓZSEF: A Bakony állattani bibliográfiája — Zoologische Bibliographie des Bakony-Gebirges (Veszprém, 1971)
- ÉRI ISTVÁN: Nagyvázsony. (Veszprém, 1971)

Kiadja a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága
Felelős kiadó: Éri István megyei múzeumigazgató
Technikai szerkesztő: Nagybákay Péter
A címlapot tervezte: Katona László
A kézirat a nyomdába érkezett: 1971. február. Megjelent: 1972-ben
1000 példányban, 31 ív terjedelemben
Magyar Hírdető — 72.7478. 66-42 Alföldi Nyomda, Debrecen

E

312

* 6 . 8 .

